

CONSTANTIN BĂJENARU, *Minor fortifications in the Balkan-Danubian area from Diocletian to Justinian*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010, 357 p.

Lucrarea, bazată pe teza de doctorat susținută la Universitatea București în anul 2007, este structurată pe mai multe capitole.

În *Introducere* (p. 9–11), este prezentat un scurt istoric al cercetărilor problemei, insistându-se pe clasificările fortificațiilor, pe baza funcționalității, poziției geografice sau dimensiunilor acestora, fiind amintiți în acest sens M. Biernacka-Lubanska (pentru teritoriul actual al Bulgariei), S. Torbatov (pentru provincia Scythia), V. Dinčev (pentru diocezele Thracia și Dacia), R. Brulet (pentru nordul Galliei) și D. Pringle (pentru nordul Africii).

Al doilea capitol, *Diocezele Thracia și Dacia: organizarea administrativă și militară* (p. 13–24), debutează cu prezentarea organizărilor succesive ale teritoriului în discuție, de la Aurelian la Justinian. Urmează apoi prezentarea provinciilor și a orașelor (pentru fiecare provincie în parte) celor două dioceze, menționate în izvoarele literare antice (Hierocles, Procopius din Caesarea, Teophilact Simocatta, *Notitia Episcopatum*) și a unităților militare staționate aici (izvorul principal constituindu-l *Notitia Episcopatum*).

Următorul capitol, *Drumuri și fortificații în diocezele Thracia și Dacia* (p. 25–49) cuprinde trei subcapitole.

Drumurile sunt clasificate în patru categorii:

1. *viae militares* – drumul de-a lungul Dunării (de la Singidunum la Ad Stoma) și cele două drumuri strategice trans-balcanice (vechea *Via Egnatia*, de pe coasta adriatică până la Perinhhos și „drumul imperial” de la Viminacium la Constantinopolis);

2. drumuri de coastă – cele două drumuri de-a lungul țărmurilor mărilor Adriatică și Neagră;

3. drumuri interprovinciale;

4. *semitae* – drumuri provinciale și regionale.

Fortificații – surse literare și epigrafice se referă la eforturile constructive, pe etape cronologice (perioada de după invaziile gotice de la mijlocul secolului III și cele cuprinse între domniile împăraților Dioclețian și Valens, Theodosius I și Zenon, Anastasius și Justinian.

În *Fortificații – surse arheologice*, sunt descrise fortificațiile de mari dimensiuni (de peste 5 ha) și cele de dimensiuni medii (cu suprafața cuprinsă între 1 și 5 ha).

Al patrulea capitol, *Fortificații minore în timpul Imperiului târziu* (p. 51–91), debutează cu probleme de *terminologie*. După menționarea termenilor întâlniți de G. Forni în sursele literare și epigrafice, C. Băjenaru clasifică fortificațiile minore în patru categorii:

1. turnuri (*turres/ pyrgos/ phourion*) – cele mai mici fortificații, cu dimensiunile de la 3 x 3 m la 10 x 10 m;

2. fortificații de tip *burgus* (*burgus/ pyrgos/ centenarium*) – cuprind „turnurile cu dimensiuni mai mari de 10 x 10 m; suprafața acestora fiind cuprinsă între 0,01 și 0,05 ha;

3. fortificații de tip *quadriburgium* (*tetrapyrgia/ quadriburgium/ praesidium/ centenarium/ castra/ castellum/ phourion*) – fortificații rectangulare, cu turnuri la colțuri, având suprafața cuprinsă între 0,05 și 0,4 ha;

4. fortificații de tip *castellum* de mici dimensiuni (*praesidium/ centenarium/ castra/ castellum/ phourion*) – a căror suprafață e cuprinsă între 0,4 și 1 ha.

În următorul subcapitol, *Origini elenistice și romane timpurii*, autorul prezintă dovezi epigrafice (atestarea unor toponime care conțin termenul *turris* sau *pyrgos*) și arheologice legate de fortificații minore în epocile respective.

În *Dovezi regionale* sunt inventariate 170 de fortificații minore din afara celor două dioceze, fiind ordonate pe zone ale Imperiului (provinciile occidentale, sudul Balcanilor, provinciile estice și Africa) și pe tipuri.

Capitolul al cincilea, *Fortificații minore în diocezele Thracia și Dacia* (p. 93–181) conține un repertoriu și o tipologie mai detaliată.

Cele 108 fortificații sunt ordonate pe zone (*limes*-ul danubian, țărmul Mării Negre, interiorul provinciilor) apoi pe provincii. Informația diferă de la o fortificație la alta, în funcție de stadiul cercetării. În cazul celor cercetate sistematic, informația este structurată astfel: menționarea în izvoare antice (firește, la fortificațiile de o anumită

însemnătate), elemente anterioare, arhitectură, construcții intramurane, stratigrafie, material arheologic, monede, cronologie, bibliografie. După părerea noastră, *burgus*-ul de la Babadag – Topraichioi trebuia încadrat la fortificații de coastă iar *quadriburgium*-ul de la Traian la cele din interiorul provinciilor.

Tipologia nuanțată întocmită de C. Băjenaru ține cont de suprafață, de planimetrie și de context arheologic.

Turnurile sunt clasificate după suprafață în mici (sub 10 mp), medii (15–30 mp) și mari (35–50 mp), iar după rezultatele oferite de cercetările arheologice în turnuri de epocă romană timpurie reutilizate în cea romană târzie și turnuri construite începând cu secolul IV. Ultima clasificare nu prezintă o relevanță prea mare, deoarece puține turnuri au fost cercetate arheologic.

Fortificațiile de tip *burgus* sunt împărțite în *burgi* simpli (turnuri mari), *burgi* cu un turn de colț interior, *burgi* cu un turn mare pe mijlocul uneia dintre laturi, *burgi* cu *tetrapylon* (cu piloni în formă de „L” și șanț de apărare, cu piloni rectangulari și zid exterior) și *burgi* cu spațiul interior divizat.

Quadriburgia sunt incluse în tipul standard (cu patru turnuri de colț și poartă simplă) sau în cel cu turnuri-poartă. La această categorie, autorul insistă mai mult pe tipologia turnurilor (rectangulare, circulare, pentagonale etc.).

Castella sunt clasificate în rectangulare, poligonale (autorul referindu-se, de fapt, la cele cu mai mult de patru laturi) și triunghiulare.

Lucrarea mai cuprinde *Concluzii* (p. 183–186), *Lista abrevierilor* (p. 187–190), *Bibliografia* (p. 191–216), *Lista ilustrației* (p. 217–229) și *Ilustrația* (p. 231–357). Ilustrația conține două hărți, urmate de planuri și detalii ale fortificațiilor, ordonate mai întâi după criteriul geografic (de pe *limes*-ul danubian, de pe țărmul maritim și din interiorul provinciilor) apoi după cel tipologic (turnuri, *burgi*, *quadriburgia*, *castella*).

Cu toate micile imperfecțiuni, lucrarea *Minor fortifications in the Balkan-Danubian area from Diocletian to Justinian*, este indispensabilă studiului arhitecturii militare în perioada romană și bizantină timpurie în această regiune.

DOREL PARASCHIV